

ΜΑΡΙΑΣ Ι. ΚΙΣΣΑΒΟΥ

*Εντεταλμένης ύφηγητρίας της Φιλοσοφίας

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΒΑΜΒΑΣ

Ἡ φιλοσοφικὴ Σχολή, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διακοσιῶν ἑτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ πρώτου κοσμήτορος (σχολάρχου) αὐτῆς **Νεοφύτου Βάμβα**, ἐτίμησε τὴν μνήμην αὐτοῦ διὰ φιλολογικοῦ μνημοσύνου ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ παραθέτομεν καὶ ἡμεῖς βραχύτατον διάγραμμα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ Νεοφύτου Βάμβα δράσεως.

Ἐν ταῖς ἱστορίαις τῆς παγκοσμίου φιλοσοφίας μόνῃ ἢ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἐξετάζεται ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ καὶ ἡ τοῦ Βυζαντίου φιλοσοφία μᾶλλον ἢ ἥτιον, ἐκ δὲ τῶν χρόνων τῶν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς μεγάλης ἡμῶν Αὐτοκρατορίας ὀλίγα μόνον μνημονεύονται φιλοσοφησάντων Ἑλλήνων ὀνόματα, οἵτινες περὶ τοὺς χρόνους τῆς Ἀλώσεως κατέφυγον εἰς τὴν Ἑσπερίαν καὶ ἐδίδαξαν, ἄλλο δὲ οὐδὲν σχεδὸν ἀναγράφεται ἐν αὐταῖς οὔτε περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας οὔτε περὶ τῆς ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἑθνους μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· ὁ δὲ τὰς ἱστορίας ταύτας διεξερχόμενος ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἰς ζόφον διανοητικὸν βυθισθεῖσα οὐδεμίαν τὸ παράπαν ἐνεφάνισε πνευματικὴν δρᾶσιν. Καὶ ταῦτα, ἐν ᾧ οὐτ' εὐθὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν οὐτ' ἔπειτα οὔτε ἡ ἄλλη ἐπιστήμη καὶ παιδεία ἐπέλιπεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἕλληνας οὔτε ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις τέλεον διεκόπη ἐν Ἑλλάδι, οὐδ' ἀπώλεσέ ποτε παντάπασιν ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ τὴν σύμφυτον ὁρμὴν, ἥτις ἐκ χρόνων παλαιωτάτων ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου καὶ ἀνέδειξε τοὺς Δημοκρίτους καὶ τοὺς Πλάτωνα καὶ τοὺς Ἀριστοτέλους καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερόχους δημιουργοὺς τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως.

Πρέπον δὲ εἶναι ἐν ταῖς εἰρημέναις ἱστορίαις τῆς φιλοσοφίας ὄχι μόνον ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζής καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυροπούλος νὰ ἀναγράφωνται, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν Ἀλωσιν εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἐλθόντες ἐδίδαξαν μεθ' ὅσου καὶ ἐκεῖνοι κλέους τὰ Ἑλληνικά

γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις καὶ ἔγραψαν συγγράμματα φιλοσοφικά καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἡρμήνευσαν φιλοσόφους καὶ ἄλλους Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ κατέβαλον μετὰ τῶν ἄλλων τότε σοφῶν τὴν ἄσειστον κρηπίδα, ἐφ' ἧς ἰδρύθη τὸ περίλαμπρον οἰκοδόμημα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Οὕτως ὁ Ἀνδρόνικος Κάλλιστος, ὁ Λεώνικος Θωμαῖος, ὁ Μιχαὴλ Σοφιανός, ὁ Δανιὴλ Φουρλάνος καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος (1577 - 1658), ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων Ἑλλήνων τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ὅστις τόσον εὐδοκίμως ἐδίδασκε τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Βονωνίᾳ καὶ Παταβίῳ, ὥστε ἐν μὲν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς πρώτης πόλεως καὶ μνημεῖον ἠξιώθη, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι «Linguam graecam et litteras humaniores incredibili facundia exornavit, philosophiam summo cum omnium applausu decorat illustratque», ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πόλει, ἐν ἣ ὡς primae sedis philosophus καὶ διάδοχος τοῦ Ἰταλοῦ Cremonini ἐδίδασκεν, ὅλως ἐξαιρέτων ἔτυχε τιμῶν.

Δίκαιον δὲ πρὸς τούτοις εἶναι νὰ ἀξιῶνται τῆς προσηκούσης μνείας καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες, ὅσοι καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι αὐτῇ καὶ ἐν τῇ ξένῃ περὶ τὴν φιλοσοφίαν διατρίψαντες, ὅχι μόνον τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά φιλοσοφήματα ἐγνώρισαν εἰς τοὺς ἐπιγόνους, ἀλλὰ καὶ πολλὰ νεώτερα φιλοσοφικά συστήματα εἴτε διὰ διδασκαλίας εἴτε διὰ μεταφράσεων μετελαμπάδευσαν, καθ' ὅσον ἠδύναντο, εἰς αὐτοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βαρυτάτης δουλείας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν ταῖς ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως κατὰ μικρὸν ἰδρυθείσαις Ἀνωτέραις σχολαῖς, τοῖς Ἑλληνομουσείοις, τοῖς Λυκείοις, τοῖς Γυμνασίοις, τοῖς Φροντιστηρίοις, ταῖς Ἀκαδημίαις καὶ ὅπως ἄλλως ὠνομάσθησαν τὰ τοιαῦτα παιδευτήρια, ἐν οἷς οἱ ἀείμνηστοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι ἐδίδασκαν καὶ διετήρησαν ἀκοίμητον τὴν Ἑθνικὴν συνείδησιν καὶ παρεσκεύασαν τὴν Ἀνάστασιν τῆς πατρίδος, ἐκ τῶν κυριωτάτων παιδευμάτων ἐγένετο ἡ φιλοσοφία. Καὶ ἰδρύθησαν τοιαῦται σχολαὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πολλαχοῦ τῆς δουλευούσης Ἑλλάδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, ἐν Ἀθῶνι ἡ Ἀθωνιάς Ἀκαδημία, ἐν Πάτμῳ ἡ Πατμιάς Ἀκαδημία, ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυδωνίαις, ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐν Ἰασίῳ καὶ ἄλλαχοῦ. Ὡσαύτως δὲ δίκαιον εἶναι νὰ μὴ ἀγνοῖται ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀνεξαρτησίας φιλοσοφικὴ διανόησις τῶν Ἑλλήνων.

Ἐχομεν δὲ πρὸ πάντων συμφέρον ἐθνικὸν οἱ Ἑλληνες νὰ ἐξετάσωμεν πάντα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου τὰ προϊόντα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καὶ κατατάξωμεν κατ' ἀξίαν ἕκαστα, νὰ πείσωμεν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ περιλάβωσι τὰ ἀξιολογώτατα τούτων ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ εἶναι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ παρὼν καιρὸς καταλληλότατος. Πάντες οἱ λαοὶ τανῦν ἐναμίλλως ἀναδεικνύουσι τοὺς ἄνδρας, οἵτινες κατὰ πάντα τρόπον προήγαγον παρ' αὐτοῖς τὸν βίον. Καὶ

ἡμεῖς ἔχομεν καθῆκον νὰ τιμήσωμεν τοὺς ἥρωας, ὅσοι κατὰ δύναμιν ἀθλήσαντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναδημιουργίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θέλομεν δὲ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ διὰ βραβείων ὑπὸ φιλομούσων καὶ φιλογενῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ τῆς Ἀκαδημίας ἰδρυομένων καὶ ὁ ἄλλος ἡμῶν βίος θὰ μελετηθῇ προσηκόντως καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Τοιαῦτα ἔλεγεν ἄλλοτε ὁ ἀοίδιμος καθηγητὴς Θεόφιλος Βορέας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν¹. Παραπλήσια δ' ἔγραψε καὶ πολὺ πρότερον ἐν βραχυτάτῃ ἐξετάσει τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι, ἣν παρεσκεύασε χάριν τοῦ Τμήματος πνευματικῆς συνεργασίας τοῦ παρὰ τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἑθνῶν² καὶ ἐπανάλαβεν ἐν συντόμῳ ὑπομνήματι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅπερ περιελήφθη ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ τῆς τοῦ Ueberweg Ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας³.

Καὶ συνεφώνησε πρὸς τὰ οὕτω λεχθέντα ὅλη ἡ Ἑλλάς. Καὶ βιβλία τινὰ ἀξιόλογα εἶδον τὸ φῶς ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ μεμονωμένων φιλοσόφων τῶν νεωτάτων χρόνων.

Πρὶν δ' ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν βραχυτάτην ἐπισκόπησιν τοῦ ἔργου τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, πρέπον νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς μεγάλους τοῦ Γένους σοφοὺς, ὅσοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ διδάξαντες, ἄσβεστον διετήρησαν τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας τὸν πυρσόν, ἀπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλιῆστου καὶ τοῦ Ἰωάννου Κωττουνίου μέχρι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, καὶ τὸ ἔργον ἐκείνων, ὅσοι ἐν Ἑλλάδι εἴπερ τις καὶ ἄλλος παρεσκεύασαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καθόλου καὶ παρέσχον ἀξιολόγους συμβολὰς εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, πρὸ πάντων Θεόφιλον τὸν Κορυδαλλέα καὶ Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Κούμαν καὶ τὸν Νεόφυτον Δούκαν.

Ἡγεῖται ἐν τῇ χορείᾳ ταύτῃ Θεόφιλος ὁ Κορυδαλλεύς, ὁ διαπρεπὴς τοῦ Γένους σοφός, ὅστις καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας καθόλου ἐν τῇ Ἑλλάδι μετὰ τὴν Ἀλωσιν συνετέλεσε καὶ φιλοσοφικὰ παρέσχε διδάγματα, ἅτινα ἐπὶ πολλοὺς ἐκράτησαν αἰῶνας.

Πολλῶ τοῦ Κορυδαλλέως, ὥς καὶ πάντων τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διδασκάντων τὴν φιλοσοφίαν ἐν Ἑλλάδι, ὑπέρτερος εἰς λόγον ἐπιστήμης ἐγένετο Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυ-

1. Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 4, 1929, σσ. 76 κ.εξ.

2. Πρβλ. Γ. Ρεμόνδου, Πεπραγμένα τῆς Ἑλληνικῆς ἔθνικῆς ἐπιτροπῆς τῆς πνευματικῆς συνεργασίας διὰ τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν, ἐν Ἀθῆναις 1925, σ. 26.

3. Ueberweg, Grundr. d. Gesch. d. Philos. 5, ἔκδ. 12η (ὑπὸ Traug Konst. Oesterreich), ἐν Βερολίῳ 1928, σσ. 363 κ.εξ.

γραφώτατος τῶν τότε Ἑλλήνων, ὁ φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ φιλόλογος, οὐτίνος τὰ διδάγματα ἐπὶ μακρὸν χρόνον μεγάλην ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας ἥσκησαν ροπήν.

Μᾶλλον ἀπρητισμένον καὶ εὐληπτότερον εἶναι τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, ὅπερ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρέσχεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας.

Ἐνταῦθα πρέπον εἶναι νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ ἐπιφανὴς τοῦ Γένους διδάσκαλος, τοῦ ὁποῖου γνωστότατον εἶναι τὸ σύγγραμμα «Τετρακτύς, ἥτοι Ρητορική, Λογική, Μεταφυσική καὶ Ἠθική», (ἐν Αἰγίνῃ 1834).

Συστηματικώτερα ἀπέβη τῆς φιλοσοφίας ἡ θεραπεία καὶ διδασκαλία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους. Πρώτη δὲ καὶ κυρία ἐστία αὐτῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένετο τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ παρ' αὐτὸ ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, ἥτις τῷ 1826 ἰδρυθεῖσα ἐλειτούργησεν ἐν Κερκύρᾳ μέχρι τοῦ 1864.

Εἶναι δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καθόλου εἰπεῖν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐκλεκτικὴ. Ἰδια ὅλως φιλοσοφικὰ συστήματα δὲν ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσιν οἱ Ἑλληνες. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοτέλεια δὲν ἐλλεῖπει παντάπασιν ἀπὸ τῶν φιλοσοφούντων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἐκδηλοῦται δὲ ἡ αὐτοτέλεια αὕτη μάλιστα ἐν τῇ ἐξετάσει καὶ γενικωτέρων καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπὶ μέρους φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Πρυτανεύουσα περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία εἶναι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἑλλάδι ἡ δυίζουσα, ὅπως καὶ πρὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους. Ἀποκλίσεις ἀπὸ ταύτης ὀλίγαι μόνον παρατηροῦνται, πρὸ πάντων παρὰ θιασώταις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, οἵτινες ἀσμενίζουσιν ἐνίοτε εἰς τὴν ὑλίζουσαν καὶ μηχανικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν.

Τῶν ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως διδαζάντων τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν πρῶτοι διαπρέπουσιν ὁ Νεόφυτος Βάμβας, ὁ Θεόφιλος Καΐρης, ὁ Πέτρος Βράιλας Ἀρμένης καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου.

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὁ Νεόφυτος Βάμβας.

Ὁ Βάμβας (1770 - 1855)¹ ἐγεννήθη ἐν Χίῳ, ἤκουσε δὲ Μισαήλ τοῦ

1. Πρβλ. Νεοφύτου Βάμβα, Αὐτοβιογραφία, περ. «Ἐστία» 6, 1878, σ. 345. — Γ. Σουρία, Ὁ Νεόφυτος Βάμβας, 1855. — Ἀ. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, 1, σσ. 285 κ.έξ. — Ἀ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ φιλολογία, 2, σ. 242. — Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σσ. 728 κ.έξ. — Κ. Οἰκονόμου, Τὰ σφῶμενα ἐκκλησιαστικά, 2, σ. 71. — P. h. Mayer, Wamwas Neophytos, ἐν Herzog - Hauck,

Πατρίου καὶ τοῦ Δανιὴλ Κεραμέως καὶ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ τοῦ Δωροθέου Πρωίου, ἀφ' οὗ δ' ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος, ἐδίδαξεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ συνειργάσθη ἐν τῇ συντάξει τῆς «Κιβωτοῦ», τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐλθὼν δὲ εἰς Παρισίους κατόπιν ἐσπούδασε φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ φιλοσοφίαν. Ἀπὸ τοῦ 1815 κατὰ σύστασιν τοῦ Κοραῆ ἀνέλαβε τὴν διευθύνσιν τῆς ἐν Χίῳ Σχολῆς, ἣν προήγαγεν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Ὅτε δὲ ἤρξατο ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγὼν, ὁ Βάμβας ὡς γραμματεὺς τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου πολλαχῶς εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀπὸ τοῦ 1822 ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀπὸ τοῦ 1828 ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1834 ἐν Σύρῳ. Τῷ 1837 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐν αὐτῷ μέχρι τοῦ 1853, ὅτε ἀπεχώρησε λόγῳ γήρατος. Ἀπέθανε τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου 1855.

Κυριώτερα Συγγράμματα φιλοσοφικὰ εἶναι :

1. Ρητορική, ἐν Παρισίοις 1813, ἔκδ. 3η, 1856.
2. Στοιχεῖα Ἠθικῆς, ἐν Βενετίᾳ 1838, ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις 1845.
3. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, ἐν Ἀθήναις 1838, ἔκδ. 2α, 1856.

Τὰ Στοιχεῖα Φιλοσοφίας τοῦ Βάμβα εἶναι, ὡς καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, ἐρανίσματα ἐκ τῆς τοῦ Γάλλου Thurot¹ Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν τοῦ Σκώτου Δουγάλδου Stewart² Στοιχείων τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Ἰταλοῦ Μελχιόρου Gioja³ ἰδεολογίας καὶ ἄλλων συγγραμμάτων Ἑσπερίων σοφῶν. Ἡ δὲ μέθοδος αὐτοῦ δὲν εἶναι πάντοτε κατὰ τὸ προσήκον αὐστηρά. Πολλάκις παραγόμενος ὑπὸ τῶν συγγραφέων, οὓς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν, οὐχὶ ὀρθῶς κρίνει περὶ τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων. Οὕτως ἐν τοῖς προλεγομένοις, ἅτινα προτάσσονται εἰς τὰ Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας, ἔνθα ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἀνα-

Realencyclopädie für prot. Theologie und Kirche³, XX, 849 - 851. — Ἡ λῖ α Τ σ ῖ τ σ ἔ λ η, Κεφαλληνικά Σύμμικτα, 1904, σ. 52. — Πολυκάρπου Συνοδινού, Ἀνθιμος Γαζής, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Νεόφυτος Δούκας, Νεόφυτος Βάμβας, ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ, 1917. — Ν. Β. Τωμάδακη, Νεόφυτος Βάμβας, ΘΗΕ τ. 3, στ. 577 - 579. — Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, I, 1920, σσ. 199 κ.ἑξ. — Μαρίας Κισσάβου, Ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἑθνους, 1951, κ.ἄ.

1. Φραγκίσκος Thurot (1768 - 1832), καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Collège de France, οὗ ἤκουσεν ὁ Βάμβας ἐν Παρισίοις.

2. Δουγάλδος Stewart (1753 - 1828), καθηγητὴς ἐν Ἐδιμβούργῳ, ὁπαδὸς τῆς Σκωτικῆς σχολῆς.

3. Μελχιόρος Gioja (1767 - 1828), Ἰταλὸς φιλόσοφος ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Καντίου, τοῦ Condillac καὶ τοῦ Destutt de Tracy.

πτύξεως καὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Περιλαμβάνουσι δὲ τὰ Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας βραχεῖαν ἐπισκόπησιν τῶν ψυχολογικῶν καὶ τῶν λογικῶν, ἐτι δὲ τῶν ἠθικῶν διδασμάτων, ἅτινα ὁ Βάμβας διὰ μακροτέρων διεξέρχεται ἐν τῇ Ἠθικῇ αὐτοῦ.

Σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας κατὰ Βάμβαν εἶναι ἡ γνῶσις τῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὸν φυσικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν κόσμον, φέρεται δὲ πρὸς ταύτην ὁ ἄνθρωπος ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὰ περὶ αὐτὸν καὶ προβλέπῃ καὶ ρυθμίξῃ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τὴν πείραν τοῦ παρελθόντος καὶ ὀρίξῃ κανόνας πρὸς διαγωγὴν ἠθικοῦ βίου¹. Κριτήριον δὲ τῆς τε θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος².

Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀνεξάντλητος δημιουργικὴ τῶν ὄντων αἰτία, ἥτις καὶ συντηρεῖ τὰ πάντα κατὰ νόμους, οὓς ἔθεσεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Ἀποδεικνύει δὲ καὶ ὁ Βάμβας τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν συνήθων ἀποδείξεων, ὅπως καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς³. Ὁ Θεὸς γίνεται πρώτη ἀρχὴ καὶ βάσις καὶ τῆς ἠθικότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ κριτὴς ἀδέκαστος τῶν λογικῶν αὐτοῦ κτισμάτων⁴. Ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἀνώτατον δὲ ἠθικὸν ἰδεῶδες εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου τελειώσις, ἥτοι ἡ μετὰ λόγου ἀρετὴ, ἥς ἐπιγέννημα γίνεται ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία⁵.

Ἐν τῇ Ρητορικῇ, περὶ ἧς θὰ ἡδυνάτο τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι τὸ ἄριστον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βάμβα πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι ὅσα διδάσκονται περὶ τοῦ καλοῦ. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει, ἔνθα ὁ Βάμβας ἀκολουθεῖ εἰς τὰ τοῦ Σκώτου ρητορικοῦ Blair⁶, ἐρευνῶνται τὰ κατὰ τὴν ἔμφυτον αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη τελειοποιεῖται, γίνεται δὲ λόγος καὶ περὶ μεγαλοφυΐας καὶ καλαισθητικῆς κρίσεως, ἐτι δὲ περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ καλοῦ καὶ ἰδιαίτερος περὶ ὕψους λόγου καὶ λεκτικοῦ κάλλους καθόλου. Διασαφοῦνται δὲ πᾶσαι αἱ καλολογικαὶ ἔννοιαι διὰ καλλίστων παραδειγμάτων, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας.

Τοιαύτη ἐν βραχυτάτῳ διαγράμματι ἡ φιλοσοφία τοῦ Βάμβα. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ἑλλὰς πολλὰς καὶ ἀξιολόγους συμβολὰς ἐν τῇ λύσει τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, συμβολὰς, οἷας συνετέλεσαν πάλαι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρό-

1. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, σ. 71.

2. Στοιχεῖα Ἠθικῆς, σσ. 15 κ.ἑξ. κ.ά.

3. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, σσ. 332 κ.ἑξ., 338 κ.ἑξ. κ.ά.

4. Στοιχεῖα Ἠθικῆς, σσ. 3 κ.ἑξ.

5. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, σσ. 291 κ.ἑξ. — Στοιχεῖα Ἠθικῆς, σσ. 15, 69 κ.ἑξ., 79 κ.ἑξ.

6. Hugh Blair (1718 - 1800) καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἐδιμβούρῳ. Ἐργα-
σεν ἐν ἄλλοις Lectures on rhetoric and belles-lettres, 1783.

νοις οἱ προηγμένοι τῶν λαῶν. Εἰς τὰς μεγάλας δημιουργίας, τὰς τε ἄλλας καὶ τὰς ἐπιστημονικάς, καὶ χρόνος ἀπαιτεῖται μακρὸς καὶ παρασκευὴ μεγάλη καὶ πολλοὶ ἐργάται τεταγμένοι νὰ ἀσχολῶνται περὶ αὐτάς.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ἀληθὲς τὸ προχεῖρως λεγόμενον ὅτι ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους οὐδεμίαν ἔχει τὸ παράπαν νὰ ἐμφανίσῃ ἀνεξαρτησίαν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σκέψει, εἶναι δὲ ὅλως ἡρτημένη ἀπὸ τῆς Δύσεως, ἥς τὰ διδάγματα μεταφυτεύει μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν. Τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἡ αὐτοτέλεια, διαφαίνεται δὲ αὕτη καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἑθνους, μᾶλλον ἢ ἥττον, διαλάμπει δὲ πολλῷ μᾶλλον προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ὁμολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων. Καὶ παρέχει ἡ μέχρι τοῦδε γενομένη ἐπίδοσις τὴν βεβαίαν ἐλπίδα, ὅτι, ἐφ' ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν εὐμενέστεροι θὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ὅροι, δαφιλέστερον ἔτι θὰ προάγῃται καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἥτις πρώτη ἐδημιούργησεν ἐν Ἑλλάδι τὰς ἀξιολογωτάτας περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίας καὶ ἀνερρίπισεν αἰετοτε τὰς ὑψηλὰς ἀξίας καὶ περιέθαλψε τὰ μεγάλα ἰδεώδη τοῦ Ἑθνους, ἔπειτα δὲ καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

MARIA I. KISSABOY